

УДК 81'276.6:796

Людмила Бардіна, Наталя Назаренко
Національний університет фізичного виховання і спорту України

ПИТАННЯ ВМОТИВОВАНОСТІ ЗАПОЗИЧЕННЯ СПОРТИВНИХ ТЕРМІНІВ-НЕОЛОГІЗМІВ

© Бардіна Л., Назаренко Н., 2008

Статтю присвячено актуальним проблемам у галузі спортивної термінології, зокрема процесам запозичення іншомовних спортивних термінів-неологізмів. Сприйняття та закріплення в українській мові нових лексичних одиниць, безперечно, пов'язане з розвитком і поширенням певного виду спорту. Україна стала повноправним активним учасником олімпійського руху, що сприяє постійному поповненню термінологічного фонду спеціальної мови спорту іншомовною та інтернаціональною лексикою. У статті наведено аргументи «за» і «проти» запозичень.

The paper deals is dedicated the actual questions in the field of sports terminology in particular to the process of borrowing foreign sports terms. The perception and mastering new lexical units connected with the development of the definite sports event. Ukraine became the alleged and active Olympic Movement participant and this fosters to the constant enrichment of the terminological fund of special sports language. The article deals with pros and cons of the borrowings.

В останні десятиліття всі європейські мови переживають неологічний ренесанс. Завдяки кумулятивній функції, здатності відображати, фіксувати й зберігати інформацію про пізнану людиною дійсність у мовах з'являється значна кількість нових лексичних одиниць. Царина спорту також не стала винятком. У спортивній лексиці це, наприклад, слова *віндсерфінг* (wind surfing), *шорт-трек* (short track), *скейтбординг* (skate boarding), *кікбоксинг* (kick boxing), *фрістайл* (free style), *бодибілдінг* (body building) та багато інших.

Через особливу значущість у контексті олімпійського руху наперед виступають проблеми виникнення й закріплення в мові нової спортивної термінології.

Наукова і практична цінність осмислення, систематизації та унормування новітньої іншомовної термінології, внесення її до словників спортивних термінів є очевидною. Один з аспектів такої роботи – впровадження спортивної лексики і термінології у навчальний процес й опанування її студентами – майбутніми фахівцями, яким вона конче потрібна, а також вироблення рекомендацій для фахівців галузі щодо правильного вживання деяких термінів.

Аналіз джерел свідчить, що проблему запозичення і впровадження іншомовних термінів вивчало багато науковців (І. Байбакова, Т. Балабан, М. Вакуленко, В. В. Виноградов, А. С. Д'яков, З. Казимира, Л. П. Кислюк, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько, В. Моргунок, А. Г. Наумовець, Л. О. Симоненко, А. В. Суперанська, Б. Є. Рицар, Р. В. Рожанківський, Б. Шуневич та багато інших). Кількість розвідок, у яких розглядають конкретні проблеми, що виникають через масову появу іншомовних слів, збільшується. Учені пропонують критерії доцільності запозичення: інтернаціональний характер терміна, ступінь засвоєння запозичення, наявність/відсутність питомих відповідників, можливості калькування, милозвучність [1, с. 51, 52]. Однак тема функціонування й засвоєння іншомовної лексики ще довго буде актуальною і потребуватиме додаткових досліджень. Процес цей об'єктивний і зупинити чи заборонити його неможливо.

Жодна природна мова у творенні термінів не може обійтися власними ресурсами, тому термінологія багатьох галузей знань використовує лексичні та словотворчі засоби високорозвинених літературних мов, поєднуючи національні та інтернаціональні елементи [2, с. 6]. У середні віки це були класичні мови – давньогрецька і латинська. Остання дала моделі для творення термінів, здебільшого одноосновних, та низку високопродуктивних суфіксів і префіксів, які використовують у термінології багатьох мов.

З грецької запозичено модель творення композитів. Отже, латинські та грецькі терміни становили єдиний греко-латинський фонд, з якого запозичали терміни в інші мови [3, с. 129]. Пізніше джерелом запозичень стали німецька, французька та англійська.

Прямі запозичення формують спільний лексичний фонд навіть у неспоріднених мовах, що сприяє взаєморозумінню фахівців з різних країн, однак надмірне захоплення чужими термінами ускладнює спілкування членів одного суспільства [4, с. 109].

Певний термін є частиною спеціальної мови, засобом називання, номінацією спеціальних понять і предметів. Оскільки термін входить до складу не загальної мови, а фахової, його семантика відкрита для цілеспрямованих, регулювальних модифікацій. Фахівці вкладають у термін своє певне значення. Усе, що пов'язане з тлумаченням цього поняття, зближує лінгвістику з різними галузями наукових знань та сферами виробничої практики, професійної праці. Тут яскраво виражений зв'язок розвитку мови, його лексичної системи з історією матеріальної та духовної культури народу [5].

Багато термінів походять від слів природної мови, тобто перейшли із загальної мови в термінологію. Така термінована лексика завжди образна, викликає культурно-історичні асоціації.

Так, наприклад, сучасний термін *стипльчез*, у легкій атлетичі – біг на 3 тисячі метрів, коли спортсмени загалом долають 7 штучних водних перешкод і 28 бар'єрів на маршруті, а в кінному спорті – долають природні перешкоди, походить від англійських слів *steeple* – дзвіниця й *chase* – гонка. У ХІХ столітті змагання на конях у Великій Британії відбувалися від дзвіниці однієї церкви до дзвіниці іншої. Знаменитий Г. Уатт із друзями в 1850 р. запропонував замінити перегони верхи бігом, через те, що не у всіх студентів Екситерського коледжу були хороші скакові коні. З того часу щорічно проводяться «Осінні змагання Екситера» з бігу на 1 милю як без перешкод, так і з перешкодами – *стипльчез*.

З такими термінами, як *стипльчез*, тобто які мають досить складну етимологію, пов'язана проблема безеквівалентності та перекладу насамперед з англійської мови на інші, оскільки англійська з різних причин нині домінує в міжнародному спілкуванні. Одні терміни легко перекласти, до інших неможливо дібрати точний відповідник. Якщо, як у цьому конкретному випадку, загальне значення слова неможливо зіставити з якими-небудь іншомовними лексичними

поняттями, то воно, у точному значенні слова, є неперекладним. Щоб зрозуміти семантику слова, доводиться її описувати, як у тлумачному словнику. Оскільки термінолексема *стильчез* належить до безеквівалентної лексики, то у всіх мовах, а також і в українській, існує однаковий термін, і вимовляють його по-англійському.

Проблема сприймання й закріплення нової лексичної одиниці в мові пов'язана, безперечно, із розвитком і поширенням самого виду спорту. Словосполука загальнолітературних слів *free style*, що означає **вільний стиль**, у фаховій мові спорту стає спортивним терміном для позначення лижної акробатики *фрестайл*. Хоча фрестайл офіційно народився на початку 70-х років, сам термін з'явився значно раніше – як назва лижного шоу на популярних зимових курортах Європи, під час якого спортсменам було надано повну свободу рухів для демонстрації спортивної майстерності. Потім цей термін через засоби масової інформації під час першого чемпіонату світу з фрестайлу й зимової Олімпіади в Калгарі був зафіксований і закріплений у масовій свідомості (тут варто підкреслити значення спортивних форумів, під час яких і відбувається офіційна апробація нового спортивного терміна). Нині цей неологізм переживає процес унормування з подальшим внесенням його до термінологічного словника української мови.

Цікаво відмітити і той факт, що в лексиконі фахової мови спорту існує поряд з терміном *фрестайл* (лижна акробатика) омонімічний для позначення виду боротьби й стилю в плаванні. Лексичне значення обох термінів має спільні (однакові) семантичні частини (СЧ), тобто ознаки, за якими їх можна внести до загального поняття *free style*. У цьому випадку їх спільні СЧ означають вільні, ненормовані рухи. Адже коли мовні одиниці входять у систему, то їх семантика є похідною від спільної семантики всієї системи. Виникнення терміна *free style wrestling* пов'язане з народженням наприкінці XIX сторіччя популярної серед американських студентів вільно-американської боротьби. Апробація й офіційне закріплення терміна *вільна боротьба* відбулося на III Олімпійських іграх у 1904 році в США, після чого його стали використовувати в англійській мові. Оскільки це поняття має еквівалентні СЧ в інших мовах, то воно є міжмовним, і тому під час перекладу на інші мови без особливих проблем отримало точні відповідники, наприклад, у німецькій – *freier Ringkampf*, у французькій – *la lutte libre*, в іспанській – *la lucha libre*, у російській – *вольная борьба*, в українській – *вільна боротьба*.

Нові спортивні терміни в сучасній українській мові з'являються здебільшого двома способами: запозиченням й адекватним перекладом.

Такий вид спорту, як бейсбол (англ. *baseball* від *base* – база, основа; *ball* – м'яч) прийшов до нас не так давно. І тут не тільки назва самого виду спорту *бейсбол* – запозичена, а й уся «внутрішня», якщо можна так висловитись, термінологія – це іншомовні термінолексеми: *бетер*, *кетчер*, *пітчер*, *ранер*, *шорт-стоп* (назви гравців), *бант*, *дабл*, *сингл*, *трипл*, *хіт* (назви ударів) тощо. Перекласти ці терміни переважно можна тільки застосувавши описову форму відтворення значення. Можливо з подальшим розвитком бейсболу в Україні будуть знайдені точні та влучні еквіваленти, як це спостерігаємо у досить популярному виді спорту *регбі*, назва якого теж запозичена, але багато термінів тут адекватно перекладено із збереженням усіх семантичних відтінків, тобто знайдено власне українські еквіваленти, однак також є іншомовні. Наприклад, наявні такі назви гравців, як *стовп*, *гак*, *замок*, *півзахисник* і поряд – *флай-хав*, *фланкер*. Однак чи варто (і можливо) перекладати такі образні короткі односкладові бейсбольні терміни, як *ролінг* (англ. *rolling*) – м'яч, що котиться в цей момент, *райс* (англ. *rise*) – подача м'яча вгору, антонімічний йому термін *дроп* (англ. *drop*) – подача м'яча вниз складеним і громіздким українською, щоб тільки забезпечити пуристичний підхід в мові. Тим більше, що прийшли вони з природної англійської, де є багатозначними словами: *rise* – має спільну зовнішню форму як для іменника, так і дієслова. Стрижневе значення: 1) підніматися, вставати; 2) підйом, підвищення. Лексема *drop* має такі значення: I. 1) крапля; 2) ковток; 3) зниження; II. 1) впускати, кидати; 2) опускати і деякі інші.

Запозичення з англійської мови безеквівалентних слів з наведених вище причин виправдані та вмотивовані, але останнім часом в українській мові з'являються нові спортивні терміни, міжмовне лексичне значення яких є в багатьох етнокультурах і мовних спільнотах (наприклад, в українській і англійській) й адекватно передається кількома мовами. Так, *скейтбординг* запозичений з англійської мови й означає *skate* – кататися й *board* – дошка, або *кікбоксинг* – утворений від слів *kick* – удар ногою й *boxing* – бокс, *бодибілдінг*, де *body* – тіло, тулуб, а *building* – будова [6; 7]. Семантичне перенесення цих слів під час засвоєння їх іншою мовою допустиме, і їх можна було б передати в українській мові за допомогою якогось словосполучення, скажімо, *скейтбординг* – *перегони на дошках* за аналогією з *перегонами на мотоциклах* або *перегонами на спортивних автомобілях*, як і *бокс ногами* та *тілобудування*. Усе ж зрозуміло, що у процесі нормалізації терміна лінгвіст може тільки рекомендувати запропоновану форму, а не вимагати її обов'язкового застосування, ігноруючи реальне вживання. Цікаво, що у «старіших» науках кількість іншомовних термінів є суттєво меншою, що свідчить про саморегуляцію мови, прагнення мати «прозоріші» внутрішні форми [8, с. 56]. Це стосується і спортивної галузі. Чим довше певний вид спорту розвивається на Україні, тим активніше іншомовні терміни витісняються лексемами рідної мови, наприклад, у футболі: *голкіпер* – воротар, *форвард* – нападник, *бек* – захисник, *корнер* – кутовий, *пенальті* – одинадцятиметровий штрафний удар, *офсайд* – поза грою тощо.

Очевидно, що іншомовні терміни мають містити терміноелементи, що сприяють вмотивованості всього утворення, добираючи їх, слід враховувати фактор поширення їх у сфері професійного спілкування як всередині однієї країни, так і в міжнаціональному масштабі, тим більше, що наявність інтернаціонального елемента значно полегшує спілкування між носіями різних мов [8, с. 55].

Отже, можна зробити *висновок*, що в умовах широких міжнародних контактів, коли Україна стає самостійним активним учасником олімпійського руху, це спричинює постійне поповнення термінологічного фонду фахової мови спорту іноземною та інтернаціональною лексикою. І завдання лінгвіста полягає в об'єктивному вивченні причин, особливостей і наслідків цього явища та виробленні критеріїв і норм функціонування іншомовної лексики, визначенні допустимого рівня її кількості в мові. Але процес запозичення термінів свідчить не про недостатність й обмеженість лексичного запасу української мови, а про намагання:

- а) точніше передати лексичне значення певних термінів;
- б) замінити міжмовні лексичні поняття універсальним еквівалентом, що у своєю чергою спрощує процес комунікації;
- в) активно долучатися через спорт до світових соціолінгвістичних процесів.

1. Кислюк Л. П. *Нові англійські запозичення і термінологія // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. IV / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 51–53.* 2. Симоненко Л. О. *Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку. // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. IV / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 3–8.* 3. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. *Общая терминология. Терминологическая деятельность. – М., 1993.* 4. Д'яков. А. С. та ін. *Основи термінотворення: Семант. та соціолінгвіст. аспекти / Д'яков. А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – К.: Вид. дім «КМ Academia», 2000. – 218 с.* 5. Виноградов В. В. *История слов. – М.: Высшая школа, 1994. – 268 с.* 6. *Новый Большой англо-русский словарь: в 3 тт. Ок. 250 000 слов. / Сост. Апресян Ю. Д., Медникова Э. М., Петрова А. В. и др. Под общ. ред. Апресяна Ю. Д. Изд. 3-е / 6-е. – М.: Рус. яз., 2000. – 2496 с.* 7. Paul Proktor. *International Dictionary of English. Bath, Cambridge University Press, 1995, – 864 s.* 8. Кияк Т. Р. *Інтернаціональне та національне в термінотворчому процесі // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. IV / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 53–56.*